

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ**

(за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції з
кримінального права, 18–19 жовтня 2018 р., м. Харків)

18–19 жовтня 2018 р. у м. Харкові відбулася міжнародна науково-практична конференція «Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності». Організаторами конференції виступили Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України та громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

На заході обговорювалося широке коло дискусійних питань, зокрема: поняття, зміст, функції, принципи та методологія кримінально-правового регулювання; міжнародно-правовий досвід кримінально-правового регулювання; система кримінально-правових засобів у механізмі кримінально-правового регулювання; покарання та інші заходи кримінально-правового характеру в механізмі правового регулювання; ефективність правозастосовної діяльності; застосування норм Особливої частини Кримінального кодексу як форма кримінально-правового регулювання.

У роботі конференції взяли участь понад 130 провідних вчених вітчизняних навчальних та науково-дослідних закладів: Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Національної академії правових наук України, Національної академії прокуратури України, Національного університету «Одеська юридична академія», Львівського державного університету внутрішніх справ, Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка та ін., а також учені таких зарубіжних країн, як Білорусь, Киргизія, Молдова, Польща, Узбекистан. Серед учасників заходу є фахівці в галузі кримінального права, кримінології, кримінального процесуаль-

ного права, керівники державних органів, а також представники судових та правоохоронних органів.

Відкрив захід Голова Оргкомітету конференції, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії наук України та Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, голова громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» В. Я. Тацій, який відмітив, що Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого восьмий рік поспіль радо приймає фахівців із кримінально-правових дисциплін на міжнародній науково-практичній конференції, що стала знаменною подією наукового життя у цій сфері. Василь Якович підкреслив: проведення заходу такого широкого масштабу дозволяє сподіватися, що його результати стануть важливим внеском у кримінально-правову науку та сформулюють орієнтири для практики застосування кримінального законодавства.

На конференції виступила заступник Генерального прокурора *А. А. Стрижевська*, яка акцентувала увагу на доцільності перегляду Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, необхідності узгодження їх положень між собою, а також потребі підвищення культури законотворчості, що стало б важливим чинником забезпечення ефективності кримінально-правового регулювання. Разом із тим вона відмітила, що Генеральна прокуратура підтримує ініціативу В. Я. Тація щодо створення за результатами заходу робочої групи, до якої мають увійти представники усіх правничих шкіл України, яка надасть рекомендації з удосконалення кримінально-правового законодавства та практики його застосування.

Наукову дискусію продовжив професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого академік НАПрН України *Ю. В. Баулін*. У доповіді «Кримінально-правове регулювання: основні проблеми» він приділив увагу поняттю, цілям, об'єкту, предмету, методам, способам, типам, стадіям, механізму та ефективності кримі-

нально-правового регулювання. Зокрема, під цим поняття академік запропонував розуміти урегульовану кримінальним правом діяльність держави щодо застосування кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчиняють злочини. *Предметом* кримінально-правового регулювання є конкретні кримінальні правовідносини між державою та індивідуальним злочинцем, який вчинив певний злочин. У рамках цих правовідносин органи державної влади та їх посадові особи здійснюють свою діяльність щодо злочинця відповідно до вимог кримінально-правових норм. Механізм кримінально-правового регулювання включає: 1) відповідні норми кримінального права, гіпотеза яких передбачає ознаки вчиненого особою злочину, а диспозиція (санкція) – кримінально правові заходи, які органи держави повноважні застосувати до конкретного злочинця; 2) юридичний факт – вчинення злочину (закінченого чи незакінченого, одноособового чи вчиненого у співучасті, вчиненого вперше чи повторно тощо); 3) акти застосування певної кримінально-правової норми – гіпотези на стадії досудового слідства і гіпотези та диспозиції кримінально-правової норми судом. Ю. В. Баулін відзначив, що ефективність кримінально-правового регулювання залежить від різного роду факторів, зокрема, якості кримінально-правових норм і їх зовнішніх правових форм, якості актів застосування кримінально-правових норм, рівня розвитку суспільства та його правової культури, наявних економічних ресурсів, які держава спроможна спрямувати на протидію злочинності, стану правосвідомості членів суспільства, належного впливу на правозастосовну практику навколишнього правового середовища, особливо екстремальних умов, в яких діють гіпертрофовані релігійні, історичні, націоналістичні й інші фактори тощо.

Наукову дискусію продовжив завідувач кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» академік НАПрН України *М. І. Панов*, який виступив із доповіддю «Принцип верховенства права та його реалізація у кримінально-правовому регулюван-

ні». Він виділив основні суттєві та узагальнені риси, властиві принципу верховенства права у сучасному його розумінні; навів етапи (стадії) кримінально-правового регулювання, а також охарактеризував вплив принципу верховенства права на кримінально-правове регулювання. Академік відзначив, що такий вплив відбувається в усіх випадках, у тому числі й на усіх його етапах, у двох основних формах. У першій формі цей принцип за своєю суттю безпосередньо впливає на визначення законодавцем змісту норм та інститутів кримінального права і законодавства й набуває в них свого відбиття. Так, у ч. 1 ст. 1 КК України визначається, що Кодекс має своїм завданням, зокрема правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина, миру і безпеки людства. У другій формі принцип верховенства права за загальним правилом впливає на норми та інститути кримінального права і визначає їх сутність і зміст опосередковано, через загальноправові та галузеві принципи кримінального права. До загальноправових принципів слід відносити принцип «правової (формальної) визначеності» (важливої і необхідної складової принципу верховенства права, який проголошується і широко впроваджується у практику Європейським судом з прав людини), пропорційності та законності. Галузевими принципами кримінального права в основному визнаються: а) відповідальність лише за вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що визнане законом про кримінальну відповідальність як злочин; б) особистий та винний характер відповідальності; в) обмеження меж кримінальної відповідальності; г) диференціація кримінальної відповідальності та покарання. Вказані принципи (загальноправові й галузеві), маючи свій власний зміст і значення, багато в чому наповнюються і, в кінцевому підсумку, визначаються положеннями, що становлять зміст і сутність принципу верховенства права. Система цих принципів у їх єдності суттєво впливає на кримінально-правове регулювання, на всі його основні й істотні риси, зокрема на суть, зміст і форму норм та інститутів кримінального права.

Також М. І. Панов охарактеризував вплив кожного із цих принципів (або в їх єдності) на кримінально-правове регулювання проявляється на відповідних його стадіях.

Головний науковий співробітник Львівського державного університету внутрішніх справ, член-кореспондент НАПрН України **В. К. Грищук** виступив із доповіддю «Ефективність кримінально-правового забезпечення охорони захисту гідності людини в Україні: питання соціальної зумовленості». Учений наголошує, що в Україні не повною мірою задіяні всі охоронні і захисні можливості права для максимально ефективного забезпечення гідності людини. Головними в охороні та захисті гідності людини без належного наукового обґрунтування чомусь вважають цивільно-правові засоби. Тож виникає питання про соціальну зумовленість кримінально – правової охорони і захисту гідності людини.

Стосовно соціальної зумовленості криміналізації діянь, що посягають на гідність людини, зокрема наклепу і образи, В. К. Грищук виділяє та характеризує такі найбільш істотні чинники: 1) суспільна небезпечність діянь, що посягають на гідність людини; 2) відносна поширеність цих посягань; 3) доцільність протидій цим посяганням кримінально-правовими засобами; 4) узгодженість їх криміналізації з нормами міжнародного права; 5) відповідність їх криміналізації Конституції України; 6) законодавча практика протидії цим посяганням в європейських державах; 7) традиції української законодавчої практики протидії цим посяганням. Зробивши вибіркового аналізу законодавчої кримінально-правової практики європейських держав, учений дійшов висновку щодо доцільності застосування для охорони і захисту гідності людини в Україні норм кримінального закону.

У доповіді було підкреслено, що вибіркового аналізу законодавчої кримінально-правової практики європейських держав, проведений ученим, свідчить на користь доцільності застосування для охорони і захисту гідності людини в Україні норм кримінального закону. Історичній законодавчій практиці

Україні також притаманні кримінально-правові засоби охорони і захисту гідності людини.

Насамкінець В. К. Гришук дійшов висновку про наявність соціальної зумовленості для встановлення кримінальної відповідальності за такі посягання на гідність людини як наклеп та образа, що істотно підвищить ефективність забезпечення правової охорони і захисту гідності людини, сприятиме подальшому утвердженню її прав і свобод на шляху євроінтеграції України.

Професор кафедри кримінального та адміністративного права і процесу Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік НАПрН України *Н. О. Гуторова* виступила з доповіддю «Регулювання кримінально-правових відносин: поняття, мета, способи та їх ефективність».

Вона зауважила, що регулятивна функція кримінального права реалізується шляхом регулювання кримінально-правових відносин, тобто впорядкування за допомогою норм кримінального права і сукупності правових засобів суспільних відносин між особою, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, і державою з приводу застосування кримінальної відповідальності та (або) інших заходів кримінально-правового характеру.

Метою регулювання кримінально-правових відносин слід визнати охорону найважливіших соціальних цінностей від суспільно небезпечних посягань шляхом скорочення останніх до мінімально можливого рівня, а способами досягнення цієї мети - попередження вчинення злочинів шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру. Таке попередження включає дві компоненти: 1) спеціальну превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів особою, яку притягнуто до відповідальності; 2) загальну (генеральну) превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів іншими особами. Ефективність регулювання кримінально-правових відносин слід розглядати в аспекті досягнення його мети внаслідок застосування заходів кри-

мінально-правового характеру за умови мінімізації негативних наслідків їх застосування для суспільства. Учений підкреслила, що проблеми ефективно-сті регулювання кримінально-правових відносин вкрай недостатньо досліджені у вітчизняній науці кримінального права. Це пов'язано, певною мірою, з тим, що традиційно основна увага науковців концентрувалася на дослідженні підстав кримінальної відповідальності в цілому та за окремі злочини чи групи злочинів зокрема.

Ректор Національної академії Служби безпеки України *С. С. Кудінов* свою доповідь присвятив проблемам кримінально-правової охорони державної таємниці. Він обґрунтував доцільність постановки питання про об'єднання у розділі I Особливої частини КК України усіх норм, якими передбачено відповідальність за незаконні діяння, предметом яких є державна таємниця. У зв'язку з цим він запропонував доповнити розділ I Особливої частини КК України новими статтями 114-2 «Розголошення державної таємниці», 114-3 «Втрата документів, що містить державну таємницю» та 114-4 «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості», а також виключити з КК ст. ст. 328, 329 та 422.

Професор кафедри кримінального права юридичного факультету Університету в Білостоці (Польща) *К. Ляковська* присвятила свою доповідь традиційним та новим заходам впливу на педофілів у Польщі.

Характеризуючи традиційні заходи впливу на педофілів як класичну реакцію на заборонені дії, вона розкрила: криміналізацію педофільї, що міститься в ст. 200 КК, переслідування та виявлення цієї діяльності, а також за судження його виконавців відповідно до чинного законодавства. Висвітлюючи нові заходи впливу на педофілів, вона приділила увагу нещодавно введеним до польського законодавства інститутам: реєстр сексуальних злочинців, розміщення в Національному центрі профілактики асоціальної поведінки та профілактичного нагляду. Вони визнані інноваційними, направлені на під-

вищення ефективності соціального захисту від педофілів та підвищення ефективності їх контролю та лікування.

Професор Українського католицького університету та Львівського державного університету внутрішніх справ, член-кореспондент НАПрН України **В. О. Навроцький** у своїй доповіді присвятив увагу дискусії щодо необхідності введення до КК України термінологічного розділу. П'ятнадцять років тому академік В. В. Сташис пояснював, що в КК України такого розділу не було виокремлено через те, що члени робочої групи з підготовки КК України констатували значні труднощі при його впровадженні в КК, адже фіксація цих понять могла б обмежувати практику. Водночас нині із цього питання існує низка напрацювань, зокрема З. А. Тростюк розроблена модель такого розділу. Учений зазначив, що ситуація загострюється тим, що на практиці є безліч прикладів, коли усталені терміни мають різне значення. На думку В. О. Навроцького, вирішенням цієї проблеми може бути розрізнення наскрізних (усталених) кримінально-правових термінів та автономних термінів (таких, що можуть мати різне тлумачення у кожній справі). Підхід щодо використання останніх може бути запозичений з практики ЄСПЛ.

Завідувач кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ **О. М. Литвинов** виступив з доповіддю «Про амністію і колаборантів в контексті стратегії деокупації Донбасу. Висловивши в цілому позитивні оцінки положень презентованої МВС України Стратегії деокупації і реінтеграції окупованих територій Донбасу на основі механізму «малих кроків» і тих перспектив, які відкриваються у зв'язку з можливостями їх реалізації, учений навів і деякі судження щодо її змісту та окремих умов забезпечення ефективності. Вказана стратегія має стати інтегративною практичною платформою, в якій необхідно синтезувати заходи з фізичної деокупації відповідних територій окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, відновлення на них реальної

юрисдикції Української держави з подальшою широкоформатною реінтеграцією, що мислиться насамперед у людському вимірі.

Доповідач зосередив увагу на двох потенційно ефективних, але водночас соціально ризикованих інструментах постконфліктного транзиту: амністії та правовому регулюванні статусу колаборантів.

Було акцентовано увагу на тому, що амністія – контекстуальна. Вона може розглядатися як елемент примирення *виключно в контексті справедливого правосуддя*. Останнє ж вимагатиме безумовного притягнення до кримінальної відповідальності тих, хто вчинив тяжкі й особливо тяжкі злочини проти життя і здоров'я, волі, честі й гідності особи, статевої свободи і статевої недоторканості, воєнні злочини, злочини проти миру та безпеки людства, як про те вказано у Стратегії. Втім, вчинення не лише насильницьких злочинів має становити юридичний бар'єр для застосування амністії. Дослідники переконані, не мають залишитися поза увагою й численні факти втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність на боці незаконних збройних формувань, навчання їх навичкам поводження зі зброєю, тактиці ведення бою, а головне – інтенсивного антисуспільного ідеологічного, пропагандистського впливу на них, викривлення їх ціннісно-світоглядної сфери, насадження нетерпимості, ненависті.

Дослідники підтримали ініціативу МВС щодо розробки та прийняття Закону України «Про колаборантів», в якому необхідно зафіксувати чіткі юридичні критерії відмежування жертв окупаційного режиму від тих, хто у злочинних формах із ним співпрацював, власне, колаборантів. У цьому аспекті вони вказали на те, що не може бути визнана колаборантом особа на тій підставі, що вона залишилась проживати і працювати на окупованих територіях. Людина не має підлягати кримінальній відповідальності лише за те, що вона працювала, заробляла собі на життя в умовах окупації. Залишатися на окупованих територіях чи залишити їх, працювати чи ні – це є безумовним

правом громадян України, що впливає з конституційного права на свободу пересування і вільний вибір місця проживання, права на працю.

Голова Харківського апеляційного адміністративного суду *Г. Є. Бершов* висвітлив питання кримінальної відповідальності осіб, які входять до складу миротворчих контингентів. Він зауважив, що існуючі реалії миротворчої діяльності вимагають нових законодавчих ініціатив та підходів як на міжнародному рівні, так і на національному, що стосуються визначення підстав і порядку кримінальної відповідальності осіб, які входять до складу миротворчих контингентів, а також за вчинення злочинів, як загально-кримінального характеру, так і пов'язаних з проведенням бойових дій.

Головний науковий співробітник Інституту кримінально-виконавчої служби, член-кореспондент НАПрН України *А. А. Музика* в доповіді «Політико-правове рішення як винятковий кримінально-правовий захід: актуальна проблема, що потребує законодавчого врегулювання» запропонував для унормування вирішення новостворених суспільних відносин та максимального прискорення процедури обміну відповідних осіб розділ XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» КК України доповнити статтею 91¹ «Політико-правове рішення» і навів зміст такої статті.

Завідувач кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника *П. Л. Фріс* у своїй доповіді «Міфи у кримінально-правовій політиці та ефективність кримінального законодавства» розглянув, зокрема, міфи, як «право може все», міф, який безпосередньо походить з першого, пов'язаний із генералізацією кримінального покарання, міф про смертну кару, як дієвий засіб боротьби зі злочинністю, міф щодо неможливості запровадження у чинне кримінальне законодавство інституту повної кримінальної відповідальності юридичних осіб. Учений зауважив, що міфологізація кримінально-правової політики (а межі публікації не дають можливості розглянути усі існуючі міфи, що лежать у її основі) суттєво впливає на ефективність кримінального закону та кримі-

нальної відповідальності, адже міфологія не відповідає реаліям життя. Ефективна кримінально-правова політика повинна призвести до створення такого кримінального закону, який побудований на реаліях існування суспільства, закону, що базується на принципах верховенства права і захисту прав людини. В ідеалі такий кримінальний закон має бути невеликим за обсягом і достатньо жорстким (не жорстоким), щодо тих, хто його порушив. Чинне кримінальне законодавство, яке побудовано на визначених вище міфах, на жаль, далеке від такого ідеалу і тому є неефективним.

Своїми ідеями на пленарному засіданні також поділилися професор кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ **І. І. Митрофанов** – «Дія механізму кримінально-правового регулювання», старший викладач відділу кримінально-правових дисциплін Національної академії прокуратури України **Н. М. Ярмиш** – «Вплив недоліків закону на практику застосування «антикорупційних» статей Кримінального кодексу України», професор кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького **Н. А. Орловська** – «До питання про корупційні злочини у КК України».

У перший день конференції також відбулися засідання Президії та загальні збори ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

На другий день (19 жовтня) захід відбувся в режимі спільного засідання секцій: «Теоретико-методологічні засади наукових досліджень кримінально-правового регулювання», «Ефективність кримінально-правового регулювання та проблеми її забезпечення», «Питання кримінально-правового регулювання та забезпечення його ефективності у працях молодих науковців» та «круглого столу» «Покарання та інші заходи кримінально-правового характеру в механізмі правового регулювання».

Від першої секції «Теоретико-методологічні засади наукових досліджень кримінально-правового регулювання» свої ідеї висвітлили

О. О. Житний – «Про місце «зовнішніх» суб'єктів у механізмі кримінально-правового регулювання», **Н. А. Савінова** – «Кримінально-правова політика та довіра: пошук підвищення ефективності з позицій рівноваги Неша», **В. М. Киричко** – «Про особливості кримінально-правових заборон та їх значення для регулювання суспільних відносин і застосування Кримінального кодексу України». Представники другої секції «Ефективність кримінально-правового регулювання та проблеми її забезпечення» обговорювали проблеми потерпілого від злочину в системі елементів та ознак складу злочину (**В. І. Борисов**) та питання кримінально-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю як міжнародного зобов'язання України (**С. Л. Фальченко, С. Є. Шептуховський**). Від круглого столу «Покарання та інші заходи кримінально-правового характеру в механізмі правового регулювання» свої доповіді представили **О. П. Рябчинська** – «Тенденції судової практики призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, на підставі ст. 69 КК України», **В. В. Шаблюстий** – «Обмежувальні заходи як новий (зайвий) елемент системи кримінально-правових засобів у механізмі кримінально-правового регулювання», **О. П. Горох** «Судова практика у справах про звільнення від відбування покарання з випробуванням» **Sieńko M.** «The forfeiture of property and extended confiscation» («Вилучення майна та розширена конфіскація»).

Жвава дискусія відбулася на третій секції «Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правового регулювання в кримінології та інших суміжних науках кримінально-правового спрямування», де виступили, зокрема, **В. С. Батиргарєва** «Значення правосвідомості та правової культури учасників дорожнього руху у контексті автотранспортної злочинності», **М. І. Туркот** «Функціонування воєнної організації України в умовах законодавчих змін», **Н. С. Юзікова** «Кримінологічне значення дослідження соціальних протиріч у забезпеченні ефективності превентивної діяльності», **М. Ю. Валуйська** «Дослідження криміналізації особистості як необхідна

умова підвищення ефективності протидії злочинності», *Т. Є. Дунаєва* «Кримінально-правове регулювання службової недбалості в Україні», *С. С. Шрамко* «Право людини на захист від злочинних посягань».

Робота конференції завершилася заключним пленарним засіданням, на якому були обговорені та прийняті рекомендації конференції.

Наукові доповіді та повідомлення учасників конференції відбиті у збірнику її матеріалів¹, електронну версію якого розміщено на сайті Науково-дослідного інституту вивчення проблеми злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (<http://www.ivpz.org/elektronna-b-bl-oteka>).

Розглянувши й обговоривши проблеми кримінально-правового регулювання та забезпечення його ефективності, VIII Міжнародна науково-практична конференція відзначає:

– відправним і базовим у функціонуванні правової держави є принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), який має визначальний вплив на всі сфери соціального буття й особливо на систему правового регулювання суспільних відносин. Специфічним є вплив цього принципу на кримінально-правове регулювання, особливістю якого є те, що воно здійснюється державою щодо тих відносин, які складаються у сфері невизначеної множинності актів суспільно небезпечної поведінки людей – їх вчинків у формі суспільно небезпечних діянь – дій чи бездіяльності, що мають місце у суспільстві. Вплив принципу верховенства права на кримінально-правове регулювання відбувається у двох основних формах – *безпосередньо* шляхом закріплення його основних положень у змісті норм й інститутів законодавства України про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 1, ст. 2, ч. 4 ст. 3, ч. 2 ст. 4 КК України та ін.) та *опосередковано*, через загальноправові та галузеві принципи кримінального права, які визначають зміст цієї галузі права;

¹ Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. 552 с.

– етапами цього регулювання є: 1) створення його нормативно-правової основи – системи кримінально-правових норм у вигляді законодавства України про кримінальну відповідальність; 2) впливу цих норм на свідомість і поведінку людей; 3) реалізація кримінальної відповідальності у формі кримінально-правових відносин, що складаються між особою, яка вчинила злочин, і державою;

– метою регулювання кримінально-правових відносин слід визнати охорону найважливіших соціальних цінностей від суспільно небезпечних посягань шляхом скорочення останніх до мінімально можливого рівня, а способами досягнення цієї мети – попередження вчинення злочинів шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру. Таке попередження включає два компоненти: 1) спеціальну превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів особою, яку притягнуто до відповідальності; 2) загальну (генеральну) превенцію, тобто попередження вчинення нових злочинів шляхом визнання в законі про кримінальну відповідальність певного кола суспільно небезпечних діянь злочинами;

– ефективність регулювання кримінально-правових відносин слід розглядати в аспекті досягнення його мети внаслідок застосування заходів кримінально-правового характеру за умови мінімізації негативних наслідків їх застосування для суспільства;

– ефективність закону про кримінальну відповідальність залежить від багатьох факторів, вагоме місце серед яких належить техніко-юридичному визначенню його норм у КК України. Численні правові акти, якими постійно вносяться зміни у чинний Кодекс, у потрібний момент не спрацьовують через технічні погрішності, поступово перетворюючись у «бібліотеку законів», якою важко користуватися. При створенні й удосконаленні норм права необхідно дотримуватися вироблених наукою та апробованих практикою правил і прийомів сучасної законодавчої техніки, в тому числі і при імплементації в КК України норм міжнародного права;

– право й мова існують паралельно, взаємно доповнюючи одне одного. Для того, щоб регулювання суспільних відносин було більш ефективним, законодавцеві необхідно перекласти потреби соціуму на мову правових норм. До мови закону про кримінальну відповідальність висуваються численні вимоги, які в загальному виді можна звести до такого: простота й зрозумілість правових приписів і заборон, точність викладення волі законодавця, суворота логічності і послідовності закріплення правової інформації в тексті закону, його стандартизація та емоційна нейтральність;

– рівень злочинності в Україні створює серйозну загрозу подальшому проведенню державницьких реформ і національній безпеці, чинить перепони на обраному нею шляху до євроінтеграції. Прагнучи до здобуття європейських цінностей та стандартів, держава й суспільство повинні дбати про своїх громадян. Повага, розширення в країні прав і свобод людини, наповнення їх сучасним змістом і створення гарантій їх повноцінної реалізації та захисту – це обов'язок держави, адже людина, її життя та здоров'я, права та свободи, недоторканість і безпека нарешті мають стати найвищою соціальною цінністю. Беручи до уваги значне поширення злочинності у масштабах нашої країни, а також у транснаціональному вимірі, необхідно констатувати, що у XXI ст. створення надійної системи запобігання злочинам має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики із забезпечення суспільства;

– ефективність кримінально-правового регулювання суспільних відносин значно знижується через недосконалість статистики про стан злочинності в Україні та її невідповідність сучасним процесам. Протягом останніх років у суспільстві відбувається реальне зростання злочинності, проте статистичні дані, оприлюднені в офіційних джерелах, свідчать про зменшення кількості кримінальних правопорушень, інформація щодо яких внесена до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Крім того, Конференція відмічає недосконалість чинного порядку підготовки інформації про стан злочинності і заходи

протидії їй, які є публічною інформацією і використовуються науковцями при проведенні досліджень кримінально-правового спрямування;

– серед факторів, що детермінують розвиток злочинності, виокремлюється нездатність органів влади та системи правоохоронних органів ефективно і дієво виконувати завдання щодо протидії злочинності та утриманні її на соціально прийнятному рівні. Наразі слід наголошувати на науковій доцільності, стабільності та динамічності цілеспрямованої й концептуальної політики держави у сфері запобігання злочинності, а не зосереджуватися на номінальній, декларативній політиці в цій сфері, як це, на жаль, здебільшого має місце тепер;

– відносна непрогнозованість злочинності як негативного явища суспільства змінює роль держави у кримінально-правовому регулюванні. Остання покликана розбудовувати економіку, що дозволить стимулювати економічну активність у вирішенні суспільних проблем, забезпечити таким чином довіру і кооперацію у суспільстві;

– центральне місце у методології правового регулювання сьогодення посідає ідея суспільної підтримки державної протидії національній та транснаціональній злочинності. Тому взаємозв'язки між економічними, правовими та політичними процесами у державі мають набути їх свідоме, раціональне та адекватне відображення у кримінально-правових заборонах, що підтримується громадянським суспільством, національною та державною свідомістю, праворозумінням осіб, потерпілих від злочину, та, відповідно, правопорушниками та правозастосувачами;

– співвідношення між правопорушенням, зловживанням правом та правомірною поведінкою визначається лише у системі «злочин-покарання». Порухення такого співвідношення призводить до непередбачуваності регулятивних функцій кримінального права в окремих субкультурах, обмежує соціальну підтримку відповідної норми чи системи норм узагалі;

– сучасні стратегії протидії злочинності передбачають залучення до впливу на неї різноманітних заходів. Системність як вимога впливу на злочинність означає, що успіху в запобіжній діяльності неможливо досягти лише окремою групою державних заходів. Сукупність заходів, які спираються на весь антикриміногенний потенціал суспільства і держави, може призвести до помітних результатів і поліпшення протидії злочинності.

– важливими напрямками наукових досліджень у сфері ефективності кримінально-правового регулювання застосування заходів кримінально-правового характеру, як пов'язаних з реалізацією кримінальної відповідальності, так і тих, що перебувають за її межами, є: дослідження та обґрунтування правил призначення покарань як субінституту кримінального права; наукове обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення судової практики призначення покарання більш м'якого, ніж передбачено законом; призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків; звільнення від відбування покарання з випробуванням (зокрема, через розроблення «кримінологічного портрету» особи, яка звільняється від покарання, що може мати небезпечне прикладне значення для врахування сторонами кримінального провадження та судом); вдосконалення санкцій окремих статей Особливої частини КК України тощо.

Вислухавши й опрацювавши пропозиції науковців щодо проблеми кримінально-правового регулювання та забезпечення його ефективності, Конференція пропонує таке:

– відмічаючи у своїй більшості безсистемні зміни чинного КК України за останні десять років (майже 800), що обумовили руйнацію низки перевірених часом фундаментальних положень кримінального права, та підкреслюючи недосконалість багатьох положень КПК України, що значно знижує ефективність як кримінально-правового регулювання суспільних відносин, так і в цілому забезпечення належного правопорядку в нашій країні, Міжнародна науково-практична конференція визнає необхідність нової редакції Криміна-

льного та Кримінального процесуального Кодексів. У зв'язку з цим Конференція ініціює перед Кабінетом Міністрів України і Генеральною прокуратурою створення робочої групи з комплексної розробки проектів нової редакції КК України та КПК України із залученням провідних науковців і практиків;

– обговорити обґрунтованість і доцільність подальшого існування в КПК України надто широкого за обсягом інституту приватного обвинувачення (ст. ст. 477 – 479). Відповідно до кримінального процесуального законодавства України кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо більш як 90 кримінальних правопорушень, серед яких – 14 є тяжкими, а 5 – особливо тяжкими злочинами (ст. 477 КПК України). Такий підхід у своїй більшості не відповідає конституційному обов'язку держави забезпечити безпеку громадянина, у тому числі здійснення правосуддя, на підставі принципу верховенства права. Суперечить таке рішення й основним положенням інституту кримінального права щодо звільнення від кримінальної відповідальності, який є базовим для відповідних норм кримінального процесуального права (ст. ст. 44 – 49 КК України);

– у зв'язку з порушенням прав людини на окупованій та анексованій частині території України, зокрема, утриманням там або на території Російської Федерації заручників, полонених, політичних в'язнів, а також із притягненням їх до кримінальної відповідальності та засудженням вважати можливим надати Президентові України право ухвалювати політико-правові рішення (як винятковий кримінально-правовий захід) щодо обміну цих осіб на тих, які притягуються до кримінальної відповідальності на території України;

– в умовах реальних посягань на територіальну цілісність України ведення воєнних дій на її сході особливо значення набувають питання охорони державної таємниці та вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини з таким предметом. Наразі склади злочинів, предметом яких є відомості, що становлять державну таємницю, розташовані в різних розділах

Особливої частини КК України, що призводить до порушення цілісності системи кримінально-правової протидії цим злочинам;

– внести пропозиції суб'єктам законодавчої ініціативи щодо необхідності внесення змін до змісту приміток 3 та 4 до ст. 364 КК України щодо тлумачення понять «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» і викладення останніх в першій редакції КК України 2001 р., оскільки за чинною їх редакцією поза кримінально-правовою охороною залишилися найважливіші блага людини: її життя та здоров'я, що фактично призвело до декриміналізації посягань на них у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (розділ XVII Особливої частини КК України);

– звернути особливу увагу на дослідження та вирішення проблеми існування в КК України значної кількості норм, які встановлюють відповідальність за злочини невеликої тяжкості, за вчинення яких передбачено застосування штрафів, розмір яких в декілька разів є меншим від розміру мінімальної заробітної плати. Регулювання кримінально-правових відносин у такий спосіб є вкрай неефективним, оскільки, з одного боку, його здійснення потребує значних витрат державних коштів, необхідних для кримінального провадження, з другого – через мізерність обмеження майнових прав винної особи воно не здатне досягти мети ані загального, ані спеціального попередження;

– здійснювати подальше дослідження природи, призначення та місця обмежувальних кримінально-правових заходів (норми, які наберуть чинності 12 січня 2019 р.) в системі заходів кримінально-правового характеру. Позиції науковців з цього приводу є діаметрально протилежними – від визнання того, що такі заходи спроможні зайняти належне місце в системі заходів, які не належать до заходів з ознаками кримінальної відповідальності та відігравати позитивну роль у підвищенні ефективності кримінально-правового впливу, здійснюючи вивірений вплив на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до визнання їх зайвим елементом системи кримінально-правових засобів у механізмі кримінально-правового регулювання;

– потребують глибокого наукового аналізу норми Закону України № 2227-VIII від 6 грудня 2017 р., які передбачають кримінальну відповідальність за зґвалтування (нова редакція ст. 152 КК) і сексуальне насильство (нова редакція ст. 153 КК України). Вважаємо, що указані норми повинні відповідати етичним правилам, визнаним в українському суспільстві, яких не дотримано законодавцем у зазначених статтях. Також неприпустимим є пом'якшення кримінальної відповідальності: (а) за зґвалтування осіб, які не досягли чотирнадцяти років (малолітніх дітей), у частині зниження нижньої межі покарання з десяти років в чинній редакції санкції ч. 4 ст. 152 КК України до восьми років у новій редакції цієї санкції та (б) за сексуальне насильство над особами, які не досягли чотирнадцяти років, тобто малолітніми дітьми. З набранням чинності зазначеним Законом такі дії будуть каратися позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років (у чинній редакції ч. 4 ст. 152 КК України цей строк позбавлення волі становить від десяти до п'ятнадцяти років). Замість удосконалення правового забезпечення охорони прав дітей та запобігання сексуального насильства над ними Верховна Рада України фактично гуманізувала кримінальну відповідальність педофілів, що не відповідає міжнародним стандартам і викликає виправдане обурення науковців і суспільства в цілому.

Л. М. Демидова, докт. юрид. наук, професор, головний науковий співробітник – керівник наукових робіт Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;

Д. П. Євтєєва, канд. юрид. наук., старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України